

Post-Kolonyalizm'in Kongo Tezahürü: Soğuk Savaş ve Sömürgecilik Kıskacında Kongo Krizi

The Congo's Appearance Of Post-Colonialism: The Congo Crisis In The Clamp Of Cold War

Osman Raşid BEYHAN¹

¹ Araştırma Görevlisi, Fenerbahçe Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, İstanbul, Türkiye.

Özet

Demokratik Kongo Cumhuriyeti, 1885 Berlin Konferansı'yla beraber Belçika'nın sömürgesi haline gelmiştir. 1960 yılında bağımsızlığını kazanması, ülkede kolonyal dönemin izlerinin silinmesi açısından yeterli olmamıştır. Kongo'nun zengin doğal kaynaklarından ve Afrika'daki stratejik konumundan faydalanmayı sürdürmek isteyen başta Belçika ve ABD olmak üzere kolonyal güçler, ülke üzerindeki egemenliklerini kaybetmemek adına, demokratik seçimler yoluyla göreve gelmiş Başbakan Patrice Emery Lumumba'yı ve meşru hükümetini ortadan kaldırmıştır. Başlangıçta Kongo ve Belçika arasında kolonyalizm zemininde meydana gelen sorun, Soğuk Savaş'ın etkisiyle uluslararasılaşmış, bölgeye müdahale eden Birleşmiş Milletler'in sorunu kolonyal güçler lehine çözmeye çabaları, ülkeyi günümüzde dâhi devam eden kırılganlıkların, istikrarsızlıkların ve sorunların kucağına bırakmıştır. Çalışmanın amacı, Soğuk Savaş'ın, kolonyalizmin ve Kongo iç dinamiklerinin iç içe geçtiği Kongo krizinin sebeplerini ve sonuçlarını, uluslararası aktörlerin tutumlarıyla bağlantılı olarak incelemektir. Çalışma, kolonyalizmin ve Soğuk Savaş'ın Kongo üzerine etkilerinin ve Lumumba'nın bağımsızlık mücadelesinin iç-dış dinamikler bağlamında kapsamlı bir incelemesini yapmakta ve krizin bütünüyle anlaşılabilirliği açısından önem taşımaktadır. Çalışmada nitel araştırma yöntemleri, literatür taramasıyla birlikte kullanılmış, kuramsal çerçeve olarak postkolonyalizm yaklaşımından faydalanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Lumumba, Post-Kolonyalizm, Soğuk Savaş, Kongo, ABD

The Congo's Appearance Of Post-Colonialism: The Congo Crisis In The Clamp Of Cold War

Abstract

Democratic Republic of Congo became a colony of Belgium after the Berlin Conference held in 1885. Gaining independence in 1960 was not enough to erase the traces of the colonial period in the country. Some of the colonial powers like Belgium and the USA, who wanted to continue to benefit from Congo's rich natural resources and its strategic location in Africa, eliminated Prime Minister Patrice Emery Lumumba, who was elected through democratic elections, and his legitimate government, in order to keep their control over the territory. The crisis, which initially occurred between Congo and Belgium due to colonialism, became internationalized under the influence of the Cold War, and the United Nations (UN) which intervened in the region to solve the problem in favor of the colonial powers and left the country in the middle of fragilities, instability, and problems that still exist even today. The purpose of the study is to examine the causes, breaking points, and the consequences of the Congo crisis, in which the Cold War, colonialism, and Congo's internal dynamics are intertwined, the attitudes of international actors and the reflections of the crisis to today. As it makes a comprehensive analysis of the effects of colonialism and the Cold War on Congo, and Lumumba's struggle for independence, in the context of internal and external dynamics, this study might be beneficial in terms of understanding the crisis itself. This study analyses the situation in Congo from the Post-Colonialist point of view, moreover qualitative research methods and content analysis are used.

Keywords: Lumumba, Post-Colonialism, Cold War, Congo, USA

Atıf için (how to cite): Beyhan, O. (2022). Post-Kolonyalizm'in Kongo Tezahürü: Soğuk Savaş ve Sömürgecilik Kıskaçında Kongo Krizi. Fenerbahçe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 2022;2(1), 54-67.

1. Giriş

Avrupalıların 16. yüzyılda keşfettiği Kongo Havzası, bu tarihten itibaren bağımsızlığın kazanılacağı 1960 yılına kadar köle ticareti ve sömürgeciliğin oldukça yoğun yaşandığı bölgelerden biri olmuştur. Berlin Batı Konferansı'yla birlikte Belçika'nın sömürgesi haline gelen bölge, yaklaşık 75 yıl boyunca Belçika tarafından kontrol edilmiş, bağımsızlığını kazandıktan sonra ise hâkimiyetini elinde tutmak isteyen kolonyal güçlerin mücadelesi altında ezilmiş, Soğuk Savaş'ın oyun alanlarından biri haline gelmiştir. Kongo'nun bağımsızlığı yolunda aldığı rol münasebetiyle 1960 yılında ülkenin ilk Başbakanı olarak seçilen karizmatik lider, Lumumba, bu tarihten itibaren hem iç hem dış saldırılarla mücadele etmeye çalışmış, ancak oldukça trajik bir krizin maktûlü olmuştur. Bu çalışmanın konusunu, Soğuk Savaş'ın ve kolonyalizmin Kongo'da yarattığı kriz, başta ABD, Belçika, Sovyetler Birliği, BM olmak üzere uluslararası aktörlerin krize etkisi ve özellikle Lumumba ve Mobutu gibi iç aktörlerin kriz içerisinde konumlanışları oluşturmaktadır. Söz konusu kriz, kolonyalizmle doğrudan bağlantılıdır. Bu vesileyle, ana akım teorilerden farklı olarak uluslararası sistemde üçüncü dünya ülkelerine odaklanan ve kolonyal zemin eleştirisi üzerinde inşa edilen postkolonyalizm yaklaşımı, çalışmanın kuramsal çerçevesini oluşturmaktadır.

Çalışmanın amacı, 1960 yılında kazanılan bağımsızlıktan kısa bir süre sonra kolonyalizmin ve Soğuk Savaş'ın iç içe geçerek Kongo üzerinde şekillendirdiği dominasyon mücadelesinin ve bu mücadelenin yarattığı krizin, Lumumba ile bağlantılı olarak kapsamlı bir şekilde incelenmesidir. Zira bahse konu kriz bünyesinde, hem kolonyalizmin hem de Soğuk Savaş'ın yıkıcılığını tam anlamıyla barındırması sebebiyle, incelenmeye ve değerlendirilmeye değer bir süreç özelliği göstermektedir.

Dekolonizasyon süreci, sadece sınırların özgürleştirilmesiyle tamamlanabilir mi? Kongo, hangi gelişmelerin ışığında, kolonyalizm ve Soğuk Savaş'ın mücadele sahası haline gelmiştir? Kongo krizinin derinleşmesinde etkili olan iç ve dış dinamikler nelerdir? Birleşmiş Milletler'i Kongo krizi yönetiminde hangi faktörler başarısız kılmıştır? Çalışmamızda, bu sorulara yanıt aranmıştır. Birinci soruya yanıt verilebilmesi, Kongo'nun yaşadığı krizin kolonyalizm boyutunun anlaşılması açısından önemlidir. Zira 1960 yılının Haziran ayında bağımsızlığını resmi olarak kazanan Kongo için dekolonizasyon süreci tamamlanamamıştır. İkinci soruya yanıt verilebilmesi, ABD, Sovyet Rusya ve Belçika gibi aktörlerin Kongo üzerinde verdikleri hâkimiyet mücadelesinin ve bu mücadele esnasında yerel halkı ve Kongo demokrasisini ikinci plana atmalarının yapısal zeminini ortaya koyması açısından önem teşkil etmektedir. Üçüncü sorunun cevabı; Kongo krizinde etkin olan hem uluslararası hem ulusal aktörlerin süreç içindeki davranışlarını belirleyen unsurların ve özellikle ABD'nin sürece etkisinin

anlaşılabilmesi açısından önemlidir. Yanıt aradığımız dördüncü ve son soru, uluslararası sistemdeki en kapsayıcı örgüt olarak anlaşmazlıklarda tarafsız olması ve sorun çözmesi beklenen BM'nin, Kongo krizini yönetememesinin ve bu durumun özelde Kongo'ya, genelde ise Afrika kıtasına etkisinin anlaşılabilmesi açısından önem taşımaktadır. Çalışmada oluşturulan besleyici birincil ve ikincil kaynak havuzu, elde edilen bulgular ve bulgular arasındaki bağlantılar, konu üzerine çalışmak veya bilgi sahibi olmak isteyen okuyuculara fayda sağlayacaktır. Çalışmanın hazırlanışında nitel araştırma yöntemleri ve literatür taraması kullanılmıştır. Birincil kaynaklar; krizde etkin olarak rol alan bazı aktörlerin hatıralarından, ikincil kaynaklar ise postkolonyal yazından ve Kongo Krizi üzerine hazırlanmış akademik eserlerden yararlanılmıştır. Çalışmamızın yanıt aradığı sorular, literatürde büyük ölçüde karşılık bulmuştur. Postkolonyal teorisyen Ashis Nandy, *the Intimate Enemy* isimli kitabında kolonyalizmin iki boyutu olduğundan bahsetmiştir. Sömürgeci, sınırların fiziksel fethini elde ettiği gibi, kültürleri, zihinleri ve kimlikleri de sömürgeleştirmektedir (Nandy, 1980, s. 23). Sınırların bağımsızlaştırılması, sömürgeci gücün hegemonyasından kurtulmak anlamına gelmemektedir. Kriz sırasında Kongo CIA şefi olarak görev yapan ve krizde oldukça etkin bir rol oynayan Larry Devlin, CIA Yöneticisi Allen Dulles'a Lumumba'yla ilgili analizlerini sunarken, Kongo'da olası bir Sovyet hâkimiyetinin önce Afrika'da yayılarak Batı Afrika'yı istikrarsızlaştırabileceğini, daha sonrasında ise bu etkinin İtalya ve Yunanistan'a dahi sıçrayabileceğini ifade ederek (Gerard & Kucklick, 2015, s. 66) Kongo Krizi'nde elde edilecek lehte sonuçların ABD açısından ne kadar önemli olduğunu ifade etmiştir. Kongo'nun stratejik konumu ve doğal zenginlikleri sadece Soğuk Savaş'ı üzerine çekmemiştir. Kolonyal dönemde bölgede elde ettiği siyasi ve ekonomik kontrolü kaybetmek istemeyen Belçika, Kongo'da bağımsızlık sonrası yapılan seçimlerde Lumumba aleyhine taraf olmuş, Lumumba'nın seçilmesinden kısa bir süre sonra da bölgeye birliklerini sokmuş, ayrılıkçı hareketleri desteklemiştir. Kriz patlak verdikten sonra BM'nin uzlaştırıcı ve çözüm üretici bir aktör olma iddiasıyla sahneye çıkışı, sorunu çözmekten ziyade derinleştirmiştir. Güvenlik Konseyi'nde oybirliğiyle alınan Belçika birliklerinin ülkeden çekilmesini talep eden karara rağmen BM, Belçika birliklerini silahsızlandıramadığı gibi Kongo hava sahasını ve radyo istasyonunu kapatmıştır (Adi & Sherwood, 2003, s. 115). Sürecin devamında Genel sekreter Hammarskjöld ve yardımcısı Andrew Cordier'in ABD yanlısı bir tutum sergilemesi, BM misyonunun başarısızlıkla sonuçlanmasına zemin hazırlamıştır.

Giriş bölümünden sonra çalışmanın kuramsal çerçevesi olan postkolonyal yaklaşım incelenmiştir. İkinci bölümde Kongo'nun kolonyal geçmişi, bağımsızlık mücadelesi ve krize giden süreç açıklanmıştır. Üçüncü bölümde ise Kongo krizi, içinde barındırdığı aktörler ile krize etkileri ve Kongo'nun iç dinamikleri, Patrice Lumumba ile birlikte değerlendirilmiştir. Sonuç bölümünde ise elde edilmiş ve çalışmamızda detaylandırılmış bulgular ışığında genel bir analiz ortaya konmuştur.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE: POST-KOLONYALİZM

Post-Kolonyal teori, sömürgeci dönemin incelenmesi ve eleştirisi zemininde inşa olmuştur. İlk olarak 1978 yılında yayımlanan *Oryantalizm* eseriyle, her ne kadar Post-Kolonyalizm adlı bir teori oluşturmak maksadı taşımamış olsa da Edward Said, teorinin öncüsü olmuştur. Said, sömürgecinin sömürgeleştirdiği bölgeyi kendi mantalitesiyle tanımlayışından, 'imgesel coğrafya' vurgusuyla bahsetmiştir. Batı ve Doğu uygarlıkları arasındaki fiziksel sınırlar, aslında sadece fiziksel değildir. Batı,

“Doğu” sınırlarını ve bu sınırların içerisinde kalan unsurları, kendi perspektifiyle “Doğululaştırmıştır” (Mutman, 2010, s. 5). Said’e göre Doğu, Batı uygarlığının ve maddi kültürünün ayrılmaz bir parçasıdır. Oryantalizm, yani “Doğubilim”, kendi tanımlamasıyla, “bu uygarlığın kültürel ve ideolojik açıdan farklı bir anlatım şekli, kelime hazinesi, bir eğitim ve öğreti; kurumlar beraberliği, hayaller ve düşünceler toplamı, doktrinler ve hatta sömürge yönetimi için gereken bürokrat kadrolar ve yerli yönetim elemanlarıdır” (Said, 1982, s. 14). Bir başka deyişle oryantalizm, sömürgeci uygarlığın üstünlük kurma stratejisi ve bu üstünlüğü sürdürme aracıdır. Batı, oryantalizm aracıyla, Doğu’nun herhangi bir konuda özne olarak var olmasının önünde bir set olarak durmuştur. Said, oryantalistin Doğu’dan bahsedeceği zaman dahi bunu Batı yararına yaptığını ve Doğu’yu esas olarak Batı için konuştuğunu vurgulamaktadır. Doğu, herhangi bir şeyin ilk sebebi olamaz. 13 Haziran 1910 tarihinde parlamentoda Mısır üzerine yaptığı konuşmasında, J. M. Robertson’ın muhalefetiyle karşılaşan James Balfour’un vermiş olduğu ‘İngiliz’in Doğu’daki bütün ırklardan üstün olduğunun tarih tarafından gözler önüne serildiği’ cevabını inceleyen Said, İngiltere’nin üstünlüğünün sadece askeri olmadığını, aynı zamanda ‘bilgi’ üstünlüğüne de sahip olduğunu vurgulamıştır (Said, 1982, s. 60-62). Doğu’yu Batı biliyordu ve Batı yönetmeliydi. Doğu için otonomi düşünülemezdi, kendi kendilerini yönetme becerisini tarih boyunca gösterememişlerdi. Bir hamiyet ihtiyacı duymaktaydılar. Sömürgeci, sömürgeleştirdiği bölgeyi ‘biliyor’, kendi kalıbıyla şekillendiriyordu. Uygarlıktan uzak olarak ‘bildiği’ bölgeye ‘medeniyet’ götürmeliydi. Doğu’yu Batı biliyordu, Doğu böylece varlığını sürdürüyordu, ve Batı’nın ‘bildiği’ şekliyle varlığını sürdürecekti (Said, 1982, s. 62). Batı uygarlığı sadece askeri unsurları bir araç olarak kullanmamıştır. Afrika dahil sömürgeleştirdiği bütün bölgelerde entelektüel iktidarını kurmuştur ve bu iktidar, Said’e göre; arşivlere, kütüphanelere ve elde edilen belgelere dayanmıştır. Coğrafi sınırlar, kültürel ve etnik sınırlarla beraberdir. Said’in imgesel yaklaşımından hareketle, söz konusu sınırların ayırıcı özelliği fiziksel formları değil, içerisinde barındırdığı özdür. ‘Doğu’ sınırları içinde yaşayan halklar, sömürgeci tarafından özünden çıkarılmış ve sömürgeci kalıbına konulmuştur. Doğu insanı, Doğulu tembelliği ve bağınazlığı içerisinde despotizm bataklığında ‘kurtarıcı kâşif’ini beklemektedir. Said’e göre Marx’tan Disraeli’ye kadar esasında birbirleriyle ortak paydası olmayan birçok yazar hiç sorgulamadan, bu tarz genellemelerden hareket etmektedirler (Said, 1982, s. 182). Bu genellemelerin ve varsayımların kümülatifliği, oryantalist yazını oluşturmuştur.

Frantz Fanon, esasında Edward Said’in *Oryantalizm* eserinden çok daha öncesinde kolonyalizm üzerine yazmıştır. Bu özelliğiyle Fanon, postkolonyal yazının öncülerinden biri olarak görülmektedir. Aynı zamanda Pan-Afrikanist olan Fanon, kolonyalizmin ve ettiği ırkçılık tohumlarının birey üzerinde bıraktığı etkileri psiko-sosyal açıdan ele almıştır. Fanon’a göre sömürgeleştirilmiş birey, yalnızca kendisini sömürgelestirene benzediği ölçüde, onun kültürüne uyum sağladığı oranda insan olarak kabul görür. ‘Ormanından’ kurtulmak istiyorsa, anakentin kültürel değerlerini benimsemek zorundadır, aksi takdirde ‘beyazlaşamayacaktır’ (Fanon, 2020, s. 18). Fanon’a göre Batı uygarlığı, sömürgeleştirdiği ‘zenci’yi görmezden gelmekle kalmayıp, kendi tahayyülüyle şekillendirdiği ve kendi yaşam tarzını benimsettiği ‘zenci’yi de görmezden gelmektedir (Fanon, 2020, s. 34). Fanon için Afrika uygarlığı, topraklarını ezip geçen, tecavüz eden, aşağılayan, şematize eden sömürgeci topluluklardan daha uygardır. Sahip olduğu kültür hoş geleneklerden, iyi niyet temelinden ve dayanışma kabiliyetinden oluşmuştu (Fanon, 2020, s. 105). Ancak sömürgeci, asıl suçlunun sömürgeleştirilmiş

topluluk olduğu vurgusuyla birey üzerinde psikolojik üstünlüğü de ele almaktadır. Antiller'deki eğitim örneğini veren Fanon, okutulan resimli dergilerde yerli çocukların kendilerini bir 'zenci' tarafından temsil edilen 'kurt'la, 'şeytanla' değil, kötülerle savaşan beyaz 'serüvenci'yle özdeşleştirdiklerini ifade etmiştir (Fanon, 2020, s. 146). Fanon'a göre Batı uygarlığı, Afrika kültürünü paramparça etmiş, yerine yenisini inşa etmemiştir. Öte yandan Fanon, *Yeryüzünün Lanetlileri* isimli eserinde sömürgeleştirilmiş toplumların bağımsızlık elde etmek için şiddete başvurmak zorunda olduğunu ifade eder. Bahsedilen şiddet, esasında sömürgecinin hegemonyasına yönelik verilecek olan mücadelenin bir aracıdır, sömürge yönetimini yıkıcı, ama özgürlüğü yapıcı bir şiddettir. Bağımsızlık hareketleri baş gösterdiğinde, sömürgeci hükümetlerin korku içinde halkı silahsızlandırmak için ilk hamleyi yapmaya yeltendiklerini ifade eder: 'bağımsızlığı bahşedelim!' (Fanon, 2020, s. 75). Ancak bağımsızlık bahşedilmemiş, kazanılmıştır. Fanon'a göre üçüncü dünya doktorsuz, mühendissiz ve yöneticisiz bir dünyadır, yoksuldur. Avrupa ulusları ise refah içinde yüzmektedir. Kölelerin sırtından kurulmuş olan bu bolluk, Fanon'a göre utanç vericidir. Kölelerin kanlarıyla beslenir ve varlığını tümüyle üçüncü dünyanın toprak ve değerli madenlerine borçludur (Fanon, 2020, s. 100). Bunun yanında Fanon, bağımsızlığını kazanmış olan üçüncü dünyaya yönelik Batı 'yardımları'nın sadaka olarak kabul edilmeyeceğini, buna minnet duyulmayacağını, zira Avrupa'nın zaten üçüncü dünyaya ödemekle yükümlü olduğu devasa bir borç olduğunu ifade etmektedir (Fanon, 2020, s. 106).

Postkolonyalizmin bir başka öncüsü Homi Bhabha, çalışmalarında göstergebilimsel yaklaşımı ve psikoanalizi benimsemiştir. Kolonyal süreçle birlikte birey ne yerel kültürünü ne Batı kültürünü 'ev' gibi görememektedir. Bhabha bu durumu 'aradalık' (inbetweenness) olarak kavramsallaştırmıştır (Şafak, 2014, s. 364).

3. DEMOKRATİK KONGO CUMHURİYETİ (DKC)

30 Haziran 1960 yılında bağımsızlığını elde eden DKC, Afrika'nın merkezinde, oldukça stratejik bir konuma sahiptir. İklim şartları sayesinde sahip olduğu tropikal yağmur ormanlarının ve ekilebilir tarım arazilerinin bolluğu, zengin yer altı-yer üstü kaynakları ve kıtanın en uzun ikinci nehri olan Kongo Nehri'yle birlikte oldukça verimli topraklara sahiptir. Ancak sahip olduğu coğrafi konum ve zengin doğal kaynakları, bölgede günümüzde dahi süren istikrarsızlıkların ve sosyo-ekonomik sorunların zeminini oluşturan kolonyal güçleri de bölgeye çekmiştir. 200'den fazla etnik gurubu ve farklı dilleri bünyesinde barındıran DKC, günümüzde federatif bir siyasi yönetime sahiptir (Acar, 2015, s. 122-125).

3.1. KOLONYALİZMDEN BAĞIMSIZLIĞA: TARİHSEL ARKA PLAN

1582 yılında Portekizler tarafından keşfedilen Kongo, bu tarihten 1960 yılına kadar köle ticaretinin ve sömürgeciliğin ana merkezlerinden biri olmuştur. 1885 Berlin Batı Konferansı'yla birlikte Belçika Kralı II. Leopold'ün özel mülkü haline gelen bölge, 1908 yılından itibaren Belçika hükümetinin doğrudan yönetimi altına girmiştir (Bukumba, 2019, s. 17). Kongo'nun doğal kaynaklarından fazlasıyla yararlanan Belçika, bölge insanına karşı ise insanlık dışı muameleler sergilemiştir. Yerel halk önce II. Leopold, sonrasında ise Belçika hükümeti yararına oldukça cüzi ücretlerle çalıştırılırken, ham madde ürünlerinin istenilen kotanın altında kalması durumunda Afrika'nın çeşitli bölgelerinden gelen paralı askerlerle oluşturulan Force Publique isimli silahlı birlikler vasıtasıyla işkenceye maruz bırakılmış,

katledilmiştir. Özellikle II. Leopold döneminde tahmini olarak 20 milyon olan Kongo nüfusu, 1908 yılında 10 milyona kadar düşmüştür (Bukumba, 2019, s. 25). Bölgenin özellikle Belçika yönetimine devredilmesiyle beraber hem doğal kaynakların sömürsü (Belçikalı şirketlerin bölgede artışı) hem de yerel halka yönelik asimilasyon çabaları, bir başka deyişle, bölgede hâkimiyetin korunması yönünde yumuşak araçların kullanımı yaygınlaşmıştır. Belçika hükümeti bölgedeki eğitim sistemini büyük oranda misyonerlere devretmiştir. İlkokulların, liselerin, üniversitelerin çoğu, başta Katolik olmak üzere misyonerler tarafından kurulmuş ve faaliyete geçmiştir. 1920 yılında bölgeye atanan yeni sömürge valisi Jules Renk'in direktifleri doğrultusunda eğitimciler, öğrencilere maddi zenginliğe sahip olmanın, otoriteye karşı ayaklanmanın günah olduğunu öğretirken, beyaz ırkın üstünlüğünü vurgulamışlardır (Bukumba, 2019, s. 29). Söz konusu dönemde Kongo ekonomisinin yönetimi ise büyük oranda Belçikalı şirketler tarafından kontrol edilmektedir. Altın, gümüş, kobalt, bakır gibi değerli madenler, başta kauçuk olmak üzere çeşitli tarım ürünleri, Belçika'nın elde ettiği en önemli ham madde kaynakları olurken, yüksek eğitimden büyük oranda mahrum bırakılan ve aldığı temel eğitimler de misyonerler tarafından şekillendirilen yerel halka verilen maaşlar oldukça düşük tutulmuştur. Patrice Lumumba, 1956 yılında kaleme aldığı ve 1962 yılında, kendisi öldükten sonra yayımlanan *Congo, My Country* isimli kitabında yerlilerin büyük çoğunluğunun ayda 500 franktan (dönemin kur hesabına göre 3,5 pound) az kazandığını, ailesi olmayan bir işçinin sadece yemek masrafının dahi 1300 frank (9,2 pound) tuttuğunu belirtmiştir (1962, s. 16). Lumumba yerli halka ödenen maaşların düşüklüğünü kaleme aldığında, Belçika'nın ülkede varlığının 71. yılıydı, şartların ilk dönemlere göre nispeten daha iyi olduğu bu yıllarda bile yerel halkın yaşam standardı oldukça düşük tutuluyordu. Kabile liderleri ise Belçika'nın memurları olarak görev almaktaydı (1962, s. 24).

3.2. BAĞIMSIZLIK MÜCADELESİ VE LUMUMBA'NIN SAHNEYE ÇIKIŞI

II. Dünya Savaşı'nın ardından Afrika'da başlayan bağımsızlık hareketleri, Kongo'da da etki uyandırmış, hızlıca başlayan bağımsızlık istekleri karşısında Belçika hükümeti hazırlıksız yakalanmıştır. 1956 yılında Belçikalı Profesör Val Bilsen, Kongo'nun bağımsızlığı için otuz yıllık bir plan önermiştir. 1985 yılında Kongo'nun tam bağımsızlığını öngören bu plana karşı Kongolu akademisyenler Joseph Ngalula, Joseph Ileo ve Albert Malula öncülüğünde yayımlanan *le Manifeste de La Conscience Africaine* (Afrika Bilincinin Manifestosu)¹ adlı yerel dergi ise Belçika'yı Kongo üzerinde uyguladığı baskıcı tutumdan dolayı kınamış, Kongo bağımsızlığının fikri zeminini oluşturmuştur (Bukumba, 2019, s. 32). Bu tarihlerde Belçika hükümetinin Kongo'da siyasi oluşumlara izin vermesi üzerine birçok siyasi parti ve örgüt ortaya çıkmıştır. Bu siyasi oluşumların büyük çoğunluğu Kongo'nun çeşitli etnik guruplarını temsil etmiştir. Joseph Kasavubu tarafından kurulan ve Kongo'nun batı yakasında bir devlet kurma hedefi taşıyan ABAKO ile Moise Tshombe tarafından Kongo'nun doğu yakasında bir devlet kurma hedefiyle kurulan CONACAT, belli bir gurubu ya da bölgeyi temsilen kurulmuş olan en güçlü iki siyasi parti konumundaydı. Ancak Kongo'nun bağımsızlığı yolunda Lumumba tarafından kurulan Kongo Ulusal Hareketi (Mouvement National Conglais–MNC), başta ABAKO ve CONACAT olmak üzere etnik temelli siyasi partilerden ayrılmaktaydı (Gerard

¹ Yazar tarafından çevrilmiştir.

&Kuklick, 2015, s. 3). Lumumba, en başından beri farklı etnik gurupların bir arada yaşadığı bağımsız ve üniter bir Kongo hayaline sahipti.

Katolik ve Protestan misyoner okullarında eğitimini tamamlayan Lumumba, Fransızca'yı kendi çabalarıyla akıcı konuşabilecek düzeyde öğrenmiştir. Siyasi kariyeri başlamadan önce Kongo'nun kuzeyinde yer alan Stanleyville'de bir posta memuru olarak çalışan Lumumba, bu dönemde sömürge karşıtı makaleler de kaleme almış kısa süre sonra *evolue*² dergileri için çalışmaya başlamıştır. Belçika ve sömürgecilik karşıtı söylemleri Lumumba'nın popüleritesini oldukça artırmıştır. Ancak Pan-Afrikan kimliği, esasında Belçika karşıtı kimliğinden daha belirgin olmuştur (Gerard & Kuklick, 2015, s. 13). Lumumba bir Afrika milliyetçisiydi. Sadece Belçika'yı Kongo'dan çıkarmak değil, aynı zamanda ayrılıkçı hareketlere ve federal/konfederal bağımsızlık arzularına karşın üniter bir Kongo hayali kurmaktaydı. Kişisel hırsların tatmini peşinde koşmak ve toplumsal bölünmelere sebebiyet verecek bir tutum sergilemek yerine, tüm Afrika için uyumlu bir kalkınmanın sağlanması için çalışmalarını gerektiğini, başarılarının birlik olmalarına ve aşiret/etnik bölünmelere karşı koymalarına bağlı olduğunu, 1960 yılında kazanılacak olan bağımsızlıktan dört sene önce yazmıştı (Lumumba, 1962, s. 145).

1958 yılında bir *evolue* partisi olan MNC'yi kuran Lumumba, karizmatik siyasi kişiliğiyle bağımsızlık mücadelesi veren liderler arasında kısa sürede ön plana çıkmayı başardı. MNC'yi kurduğu yıl, Gana Devlet Başkanı Kwame Nkrumah'ın Akra'da düzenlediği Pan Afrika Konferansı'na katılmış ve Afrika'daki bağımsızlık hareketleri ve 1963 yılında kurulacak olan Afrika Birliği Örgütü'nün en önemli aktörlerinden biri olan Nkrumah'la burada tanışmıştır. Bu tarihten sonra daha fazla dikkat çekmeye başlamış, 1961 yılına, yani ömrünün sonuna kadar, Avrupalı devletler ve ABD tarafından, fazla milliyetçi, öngörülemez bir karakter ve kolonyal güçlere karşı fazla katı bir kişilik olarak görülmeye başlanmıştır (Gerard & Kuklick, 2015, s. 15). Kongo krizinin başlayacağı tarihten itibaren ise ABD tarafından komünist ve Sovyet dostu olarak etiketlenecektir.

1959 yılının başlangıcıyla beraber Kongo'da kolonyalizm karşıtı hareketlenmeler artmıştır. 4-7 Ocak tarihlerinde çıkan isyanlar, Belçika hükümetini Kongo'nun bağımsızlığının görüşülmesi için bir konferans yapılması kararını almaya itmiştir. 13 Ocak 1959 tarihinde Belçika Kralı Badouin, konferansın 17 Ocak 1960'ta Brüksel'de yapılacağını açıklamıştır (Bukumba, 2019, s. 43). Bunun üzerine Ekim 1959'da kendi tabanını ve partisini mobilize etmek için Stanleyville'e giden Lumumba, halkı isyana teşvik ettiği suçlamasıyla Belçika yönetimi tarafından 21 Ocak 1960 tarihinde tutuklanmıştı. Ancak Lumumba'nın konferansa katılmasına engel olunması, Belçika'ya yönelik baskıların ve tepkilerin artmasına neden olmuştur. Lumumba, 25 Ocak tarihinde serbest bırakılmış ve bir gün sonra konferansa katılmıştır. Kongo'nun 30 Haziran 1960 tarihinde resmen bağımsız olacağını kararlaştırıldığı konferansta, Belçika yönetimi tarafından *loi fondamentale* (temel kanun)³ isimli geçici bir anayasa belirlenmiştir. İki meclisli bir parlamento ve parlamento tarafından atanan yürütme erki, Kongo'nun yeni siyasi sistemi olacaktır. Belçika yönetimi tarafından birçok etnik partinin

² Kongo'da az sayıda eğitilmiş kişinin içinde bulunduğu sosyal tabaka, Fransızcanın öğrenilmesi ve akıcı konuşulması, *evolue* olmanın işaretiydi. Fransızca öğrenmek Kongo'da oldukça cazip hâle gelmişti. bkz. Gerard ve Kuklic, 9.

³ Çeviri yazar tarafından yapılmıştır.

*Sorumlu yazar: osmanrasidbeyhan@gmail.com

mecliste yer alabileceği şekilde düzenlenen seçim sistemi, 1960 yılının mayıs ayında ilk kez uygulanmıştır. MNC oyların büyük çoğunluğunu almış ve Belçika yönetiminin istemediği isim, Lumumba, Kongo'nun ilk başbakanı seçilmiştir. En büyük siyasi rakibiyle de uzlaşan Lumumba, Kasavubu'nun cumhurbaşkanı olmasını sağlamış ve 29 Haziran 1960 tarihinde Belçika ve yeni Kongo hükümeti arasında Dostluk Anlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmayla birlikte Lumumba, Belçika birliklerinin üç bölgede konumlanmaya devam etmesine ve Force Publique'nin Belçikalı komutanlarının ülkesinde kalmasına izin vererek (her ne kadar Belçikalı birliklerin sadece Kongo Savunma Bakanı'nın açık başvurusuyla hareket edebileceği üzerinde anlaşılmış olsa da) (Gerard & Kuklick, 2015, s. 16-18) belki de siyasi kariyerinin ilk büyük hatasını yapmıştır.

3.3. LUMUMBA'NIN MECLİS AÇILIŞ KONUŞMASI: KRİZE DOĞRU

Kongo parlamentosunun açılış günü, 30 Haziran 1960, bu tarihten birkaç gün sonra patlak verecek olan kriz, Lumumba'nın geleceği ve kolonyalizm açısından tarihi bir öneme sahiptir. Belçikalı üst düzey yöneticilerin, Kongolu parlamenterler ile bakanlar kurulunun ve uluslararası basın yer aldığı açılışta Belçika Kralı Baudouin, Gerard ve Kuklick'in tabiriyle kibirli ve üstten bir üslupla konuşmuş, II. Leopold'dan beri ülkesinin Kongo'ya getirdiği 'medeniyet'ten bahsetmiş ve Kongo'ya bağımsızlığını teslim ettiğini vurgulamıştır (Gerard & Kuklick, 2015, s. 22). Ancak kolonyalizmin ve Belçika'nın Kongo üzerindeki geçmişi, Baudouin'in çizdiği tozpembe tabloyla bağdaşmıyordu. Bu gerçeği yıllar boyunca yazmış olan Lumumba, Cumhurbaşkanı Kasavubu'nun Belçika'ya yaptığı teşekkür konuşmasının ardından kendi konuşmasını yapmak üzere kürsüye çıkmıştır: "Kongolu baylar ve bayanlar, bağımsızlığın galip savaşçıları, bugünün galipleri. Sizleri Kongo hükümeti adına selamlıyorum. Hepiniz, yorulmaksızın bizimle savaşan dostlarım, sizlerden bugünü, 30 Haziran 1960 tarihini, şanlı bir tarih olarak kalplerinize, kalıcı bir şekilde kazımanızı, önemli bir tarih olarak çocuklarınıza anlatmanızı istiyorum, böylece onlar da kendi çocuklarının ve torunlarının, özgürlük mücadelemizin parlak tarihini bilmelerini sağlayacaklar" (Gerard & Kuklick, 2015, s. 25). Belçikalıları yok sayan bu girişin ardından Lumumba, şöyle devam etti: "Seksen yıllık kolonyal rejim bizim kaderimizdi: yaralarımız hâlâ onları hafızalarımızdan çıkaramayacağımız kadar taze ve acı verici" (Gerard & Kuklick, 2015, s. 25). Siyah oldukları için yaşadıkları ayrımcılıklardan bahsederek devam eden Lumumba, Kongo'yu tüm Afrika için güneş kadar parlak hale getireceklerini, kabile ayrışmalarının bu zamana kadar kendilerini tükettiğini ve artık bu bölünmelerden uzak durulması gerektiğini ifade etmiş, sözlerini Kongo'nun bağımsızlığını, birliğini ve egemenliğini vurgulayarak bitirmiştir (Lierde, 1963, s. 220-225). Bu tarihi konuşma, daha sonrasında yaşanacak olan krizin tetikleyicisi oldu.

4. KONGO KRİZİ

Törenden kısa bir süre sonra, 5 Temmuz 1960 tarihinde Kongolu bazı birliklerin Belçikalılara karşı ayaklanması ve sert bir karşılık görmesiyle başlayan çatışmalar (Rosoux, 2014, s. 24) devam ederken, Lumumba, 6 Temmuz'da Force Publique'in Belçikalı komutanı Emile Janssens'i görevden almıştır. Bu göreve 9 Temmuz günü II. Dünya Savaşı gazisi Afrikalı Victor Lundula'yı getiren Lumumba, kriz sonrasında Kongo'nun bir numaralı siyasi figürü haline gelecek olan Joseph Mobutu'yu da Albaylığa

yükseltmiştir. Aynı gün Lumumba, Kasavubu'yla birlikte ordunun kontrolünü sağlamak ve ülkeyi normal hayata geri döndürmek için Kongo boyunca uçak yolculuğu yapmıştır. Ancak 10 Temmuz günü Belçika birliklerinin Kongo'ya girmesiyle kriz büyüyecektir. Bu tarihten bir gün sonra ülkenin güneyinde, Katanga'da Lumumba'nın siyasi rakibi Tshombe bağımsızlık ilanında bulunmuş ve Belçika birlikleri tarafından desteklenmiştir. 12-13 Temmuz'da Lumumba ve Kasavubu, BM'ye Belçika birliklerinin ülkeden çıkarılması ve ayrılıkçı hareketlerin bitirilmesi talebiyle başvurmuştur. 14 Temmuz'da BM Güvenlik Konseyi Belçika birliklerinin ülkeden çıkarılması kararını almış ve genel sekreter Dag Hammarskjöld krizin çözümü amacıyla görevlendirilmiştir. Aynı gün Lumumba, Belçika'yla olan diplomatik ilişkileri kestiğini duyurmuştur. BM Kongo operasyonu (Operation des Nations Unies au Congo – ONUC) bu tarihte birlikte göreve başlamıştır (Gerard & Kuklick, 2015, s. 28-31). Belçikalı General Charles Cumont, Brüksel'deki ABD büyükelçisine Lumumba'nın hâla güçlü olduğunu, eninde sonunda Belçika'nın birliklerini soktuğu Leopoldville'e (günümüz DKC başkenti Kinşasa) girmeye çalışacağını ve ortadan kaldırılması gerektiğini söylemiştir (Gerard & Kuklick, 2015, s. 37). Krizin uluslararasılaşmasıyla/uluslararası bir boyut kazanmasıyla birlikte ABD ve Sovyet Rusya, Soğuk Savaş'ın klasik mücadelelerinden birini bu bölgede verecektir. BM kartının çözümsüz kalması üzerine yeni alternatifler yaratabilmek umuduyla 22 Temmuz ve 8 Ağustos tarihleri arasında ABD, Kanada ve Afrika ülkelerine giden Lumumba, krizin ortasında kendi birliklerini lidersiz bırakarak, siyasi hayatındaki ikinci büyük hatayı yapmıştır. 9 Ağustos günü, Kongo'nun güneyinde, Katanga'nın sınır komşusu Elisabethville'de (Lubumbaşi) Albert Kalonji, bağımsızlığını ilan etmiştir (Gerard & Kuklick, 2015, s. 50).

4.1. BİRLEŞMİŞ MİLLETLER

14 Temmuz Güvenlik Konseyi kararını uygulayamayan ve krizin derinleşmesinin önüne geçemeyen BM, Kalonji'nin bağımsızlık ilan ettiği gün yeni bir karar almıştır. BM barışı koruma güçleri Katanga'ya girecek, ancak bölgede Tshombe iktidarı devam edecekti. Bu durum Kongo'da meşru hükümeti açıkça saf dışı bırakmak ve ayrılıkçı lideri tanımak anlamına gelmekteydi. Bu durum Lumumba'yla BM genel sekreteri Hammarskjöld arasındaki ipleri kopma noktasına getirmiştir. Hammarskjöld, başta ABD olmak üzere batılı güçlerle birlikte hareket etmekteydi. Ancak Collins, kriz esnasında BM adına rol alan bir başka aktör Andrew Cordier'e, Hammarskjöld'ün yardımcısına odaklanmaktadır. Kongo'daki kriz, Lumumba ve Sovyet Rusya ile ilgili yazdığı mektupları inceleyerek Cordier'in koyu bir anti-komünist olduğunu vurgulayan Collins'e göre genel sekreter yardımcısı, kriz sırasında Belçikalı ve ABD'li diplomatlarla sıklıkla görüşmüş, fikir alış-verişinde bulunmuş, batı yanlısı bir politika izlemiş ve BM'nin tarafsızlığına gölge düşürmüştür (Collins, 1993, s. 245-254).

Krizin derinleşmesinden oldukça rahatsız olan Kasavubu, Belçikalı danışmanlarının krizin ortadan kalkması için Lumumba'dan kurtulması gerektiği tavsiyelerine uymaya karar vermiştir. 3 Eylül günü Cordier ile görüşme talebinde bulunan Kasavubu, genel sekreter yardımcısına Lumumba'yı azletmeyi düşündüğünü söylemiştir. Cordier bu haberden memnun olmuş ve genel sekreteri konuyla ilgili bilgilendirmiştir. Haber, Hammarskjöld tarafından da olumlu karşılanmıştır. 5 Eylül günü Belçikalı danışmanıyla Cordier'e havalimanlarını kapatması ve Leopoldville radyosunu gözlemlemesi talebini ileten Kasavubu, radyodan yaptığı açıklamayla Lumumba'yı görevden aldığını ve yeni başbakan

olarak Josep Ileo'yu atadığını açıklamıştır. Lumumba aynı istasyondan Kasavubu'nun kararını tanımadığını ve Kasavubu'yu görevden aldığını duyurmuştur. 6 Eylül'de Lumumba'nın kendisiyle görüşme talebini reddeten Cordier (Collins, 1963, s. 261), Kasavubu'nun taleplerini yerine getirerek önce havalimanlarını, daha sonra ise radyo istasyonlarını kapamıştır. Bu durum, Lumumba'nın hareket edemeyeceği ve olası bir Sovyet yardımının ulaşamayacağı anlamına gelmekteydi. Kasavubu'nun sözlü olarak yaptığı beyanat ise esasında legal değildi, acele etmişti. 8 Eylül'de meclisten Lumumba'ya destek kararı çıktı (Gerard & Kuklick, 2015, s. 94-102). Bu durum artık ABD'nin ağırlığını koymasına gerektiği anlamına gelmekteydi. Lumumba'nın darbe yoluyla devrilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştı.

4.2. KONGO'DA SOĞUK SAVAŞ

İlk olarak Belçika işgali, sonrasında BM'nin krize meşru hükümet aleyhinde dâhil oluşu ve ABD'ye yapılan yardım talebinin sonuçsuz kalması, Lumumba'yı Sovyet Rusya seçeneğine itmiştir (Weissman, 2014, s. 14). Kriz, önce uluslararasılaşmış, sonrasında ise Kongo'yu Soğuk Savaş'ın oyun alanına dönüştürmüştür.

Sovyet Rusya ve Kruşçev: Batı tarafından domine edilen Sahra'nın güneyinde Kruşçev, kaybedecek herhangi bir şeyi olmayan, ancak kazanabileceği çok şeyi olan bir liderdi. Fakat kriz sürecinde, Sovyet Rusya'nın Kongo ve Lumumba'nın arkasında sağlam bir şekilde durmadığını görüyoruz. 18 Ağustos'da Lumumba birliklerinin sadece ulaşım kolaylığı elde etmesi için yapılan tır ve uçak yardımları, esasında Sovyet Rusya'nın sahada etkin olmak istemediği anlamına gelmekteydi. Söz konusu yardımlar ağustos ayında Lumumba birliklerinin özellikle Elisabethville'de kazanımlar elde etmesine yardımcı olsa da sahadaki savaşı Lumumba lehine çevirememiştir. Lumumba safında çok fazla istekli bir tutum sergilememesiyle ilgili Gerard ve Kuklick'in yaptığı analize göre Kruşçev, 'potansiyel' müttefiklere, özellikle ABD yardımını daha çok arzulayanlara karşı güvensizdi. Böyle bir durumda faydasız olacak olan sol-eğilimli bir Kongo'nun güç değil, zayıflık kaynağı olacağını sezmişti (Gerard & Kuklick, 2015, s. 87-90). Lumumba'nın Sovyet Rusya'dan önce ABD ve Batı desteğine başvurması göz önüne alındığında Kruşçev'in tutumuyla ilgili yapılan tespit esasında isabetli gözükmektedir. Öte yandan Kruşçev, Kongo kriziyle ilgili diplomatik kanallarda elde ettiği her fırsatta BM'yi ve Batı emperyalizmini suçlamış, 19 Eylül'de BM Genel Kurulu'nda Hammarskjöld'ü istifaya davet etmiştir. Fakat bu yöntem, Sovyet Rusya'nın zaten çok fazla önem göstermediği/gösteremediği Kongo krizinde lehte kazanımlar elde etmesini sağlayamamıştır. Kongo krizi esnasında ülkede CIA yöneticiliği yapan Devlin, sonradan yazdığı anılarında Sovyet Rusya'nın, özellikle Lumumba destekçilerinin Aralık 1960'ta elde etmeye başladığı kazanımlar esnasında pasif kalarak fırsatı teptiğini ifade etmiştir (Devlin, 2007). Lumumba ve ekibi, Belçika, ABD ve BM ile mücadele ederken, diğer kutup Sovyet Rusya'dan da destek alamamıştır.

Kongo'da ABD Etkisi: Darbeye Doğru: 21 Temmuz günü CIA başkanı Allen Dulles, Milli Güvenlik Kurulu'nda meslektaşlarına Amerika'nın başka bir "Castro"yla, hatta belki de daha kötüsüyle karşı karşıya olduğunu ifade etmiştir (Gerard & Kuklick, 2015, s. 62). Kongo CIA şefi Devlin'in Dulles'e Lumumba'yla ilgili gönderdiği raporlar, Dulles'in Kongo'da olası bir Sovyet destekli hükümetin varlığına

karşı doğrudan bir konumlanış almasına neden olmuştur. 25 Ağustos'da Dulles Devlin'e, Lumumba'nın Kongo resminden çıkarılmasının acil ve ana hedef olduğunu bildirmiş, 'gerekli' olan bütün önlemleri alabilme otonomisi vermiştir (Gerard & Kuklick, 2015, s. 146). Belçika istihbaratıyla da iletişim halinde hareket eden CIA, Kongolu iki senatöre rüşvet vererek, yapılacak olan güven oylamasında Lumumba'ya karşı oy kullanmalarını istemiştir. Plan, Joseph Kasavubu'nun oylamadan sonra hükümeti dağıtması ve senatörlerden birini yeni başbakan adayı olarak göstermesi yönündeydi. CIA bu sırada Lumumba aleyhine sokak gösterilerini de fonlamıştı. Ancak Kasavubu, oylamadan iki gün önce sözlü olarak Lumumba'yı azlettiğini duyurarak, meşru hükümetin 'meşru' yollarla dağıtılması planını suya düşürdü (Weissman, 2014, s. 15). Halihazırda, birçok Afrikalı lideri ve politikacıyı fonlayan Devlin, alternatif planı ortaya koydu: CIA, Mobutu'yla birlikte, darbe yoluyla amacına ulaşacaktı.

14 Eylül günü parlamentoyu ve anayasayı askıya aldığını duyuran Mobutu, Lumumba'yı kovduğunu açıklamıştır. Sürecin başından beri Mobutu'yu alternatif olarak elinde tutan ve zamanı geldiğinde sahaya süren Devlin, Kongo'nun en güçlü aktörlerinden biri haline gelmeye başlayan Mobutu hükümetinin de facto bir üyesi haline gelmişti (Weissman, 2014, 16-17). Mobutu, görevi devraldığı gibi Çekoslovakya ve Sovyet Rusya diplomatlarının ülkeyi terk etmesini, aksi takdirde büyükelçiliklerini kapatacağını duyurdu. Bu sırada Lumumba, Leopoldville'deki evinde BM güçleri tarafından korunmaktaydı. 19 Eylül günü Devlin, üzerinde PROP yazan çok gizli bir telgraf aldı. Konuyu anılarında anlatan Devlin, söz konusu mesajla 27 Eylül günü Leopoldville'e gelecek ve kendisiyle görüşecek olan kıdemli subayın haberini aldığını ifade etmiştir. Dulles tarafından görevlendirilen, esasında tanınmış bir kimyacı olan ve yanında getirdiği zehri Devlin'e veren Subay, Başkan Eisenhower'ın emriyle Lumumba'ya suikast düzenlenmesinin kararlaştırıldığını, görevi Devlin'in yerine getireceğini ve konunun ABD hükümetiyle bağlantısının ortaya çıkmaması gerektiğini bildirmiştir (Devlin, 2007). Devlin, ABD'nin böyle bir suikaste bulaşmasının hem etik hem siyasi olarak yanlış olacağını düşündüğünü ve 'problemi' Kongoluların kendi aralarında çözmeleri için görevi ağırdan aldığını ifade etmiştir (Devlin, 2007). Watergate Skandalı sonrasında 1975 yılında oluşturulan kurul (Churce Committee) tarafından incelenen ve yayımlanan bulgularda da CIA'in Kongo'da Lumumba'nın iktidardan düşürülmesinde oynadığı rol ve Devlin'in anlattığı suikast planını uygulamaya çalıştığı görülmüştür (Weissman, 2014, s. 14).

27 Kasım'da Lumumba'nın BM tarafından korunduğu evinden kaçmayı başarması, Devlin'in arzuladığı finalin gerçekleşmesine, Kongoluların kendi 'problemlerini' çözmelerine olanak sağlamıştır. Stanleyville'e doğru yola çıkan Lumumba, 2 Aralık günü Mobutu birlikleri tarafından yakalanmış Leopoldville'e götürülmüştür (Gerard & Kuklick, 2015, s. 181). Devlin, buradan itibaren Lumumba'nın nereye götürüldüğü konusunda bir haber alamadığını, yeni hükümetin kalıcı bir çözüm bulma amacını tahmin ettiğini ancak bu yönde herhangi bir tavsiye vermediğini yazmıştır (Devlin, 2007). Devlin'in Kongo görevi boyunca işinin en temel unsuru olan istihbarat edinme konusunda elde ettiği başarılar düşünüldüğünde, Lumumba'nın Mobutu ve ekibi tarafından Elisabethville'e, Belçika uçağıyla götürüldüğü bilgisine erişmemiş olması ilginçtir. Devlin bu süreçte Mobutu'ya düzenlenmek istenen birden fazla suikastten haberdar olmuş ve Mobutu'yu her seferinde doğru zamanda başarılı bir şekilde

uyarmıştır. Kongo'nun seçilmiş ilk başbakanı, Patrice Emery Lumumba, 17 Ocak 1961 tarihinde getirildiği Elisabethville'de öldürülmüştür.

5. Sonuç

Kongo krizini incelediğimiz ve açıklamaya çalıştığımız makalemizde, önceki bölümlerde detaylı bir şekilde aktarmaya çalıştığımız bulgular ışığında, krizin oldukça karmaşık, iç içe geçmiş ilişkilerden ve mücadelelerden oluştuğunu görmekteyiz. Patrice Emery Lumumba, Kongo'nun önce bağımsızlığı, sonrasında ise bütünlüğü için mücadele etmiştir. Ülkede yapılan demokratik seçimlerin ardından Belçika birlikleriyle Kongolu birlikler arasında çıkan çatışmalar, Belçika'nın ülkeye askeri çıkarma yapmasıyla büyümüştür. Kendi Avrupalı vatandaşlarını korumaya çalıştığı iddiasıyla hareket eden Belçika hükümetinin, Kongo Savunma Bakanı'na başvurmadan hareket ederek 29 Haziran 1960 yılında Kongo'yla imzalanan Dostluk Anlaşması'na aykırı davrandığını görüyoruz. Nitekim Belçika birlikleri sonrasında Kongo'da patlak veren ayrılıkçı hareketlere destek vermiştir. 2001 yılında Belçika hükümeti, Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nden yaşananlar için kısmen özür dilemiştir. Krizin çözüme kavuşturulması amacıyla bölgede Lumumba'nın başvurusu üzerine oluşturulan BM misyonu, BM delegasyonunun ABD ile paralel hareket etme gayesi, Genel Sekreter Hammarskjöld'ün ve yardımcısı Cordier'in Komünizm endişesi ve Lumumba'ya yönelik önyargılı tutumu, demokratik yollarla görev başı yapmış olan meşru hükümet yerine ayrılıkçı liderlerle iletişim kurulması gibi nedenlerle tam anlamıyla başarısızlıkla sonuçlanmıştır. BM'nin bu tutumu, dekolonizasyon sürecinde olan kıtada, Afrika'nın, uluslararası toplum nezdinde 'yalnız' olduğu algısını yaratmıştır. Gana'nın bağımsızlık lideri ve ulusal kahramanı Kwame Nkrumah, Lumumba'nın ölümünden BM'yi sorumlu tutmuş, Lumumba'nın ölümü sonrasında Afrika genelinde şiddetli gösteriler düzenlenmiştir. Kruşçev önderliğinde Sovyet Rusya Kongo sahasından uzak kalmış, diplomatik yollarla Kongo'ya ve Lumumba'ya olan desteğini bildirmiş, ancak öte yandan BM'yi ve Batı'yı eleştirmek dışında bir etkinlik göstermemiştir. Krizin çözümü ise ABD eliyle olmuştur. Lumumba'nın Sovyet destekçisi, komünist, yeni "Castro" olduğu fikriyle hareket eden ABD'li karar alıcılar, Kongo halkının seçtiği temsilciler tarafından tamamen meşru zeminde başbakan olarak atanan Lumumba'yı, ABD Başkanı Eisenhower'ın emriyle, suikast yoluyla ortadan kaldırmayı dâhi planlamıştır. 1962 yılında, emekli olduktan bir süre sonra CIA Başkanı Dulles, Kongo'da Sovyet tehdidini fazla büyüttüklerini itiraf edecektir.

Peki Lumumba gerçekten Komünist miydi? Bu sorunun cevabı çok net bir şekilde hayır olacaktır. Zira Lumumba, ülkesinin her iki kutbun güdümünden de uzakta, tarafsız, tam bağımsız, demokrat ve üniter bir şekilde varlığını sürdürmesini arzuluyordu. Afrika milliyetçisiydi. Her şeyden önce, kriz patlak verdiğinde ilk olarak BM'den ve ABD'den yardım talebinde bulunmuştu. Öte yandan Lumumba, krizin oldukça kızışmış olduğu, BM'nin işlevsizliğinin ve ABD'nin kendisinden talep edilen yardımı yapmayacağını ortaya çıktığı dönemde dahi, 7 Eylül 1960 tarihinde mecliste yaptığı konuşmasında, dışarıdakilerin kendisine komünist demelerine aldırış etmediğini, komünist olmadığını ve asla olmayacağını ifade etmiştir (Lierde, 1963, s. 372).

Kasavubu'nun kendisini görevden aldığını duyurduğu tarihten iki gün sonra, 7 Eylül'de Temsilciler Meclisi'nde vekillere seslenişinde Lumumba, "yok etmeye çalıştıkları şey Lumumba değil, siz ve

Afrika'nın geleceği" demiştir (Gerard & Kuklick, 2015, s. 101). Öldürüldükten sonra Kongo adına düzelen bir şey olmamış, çatışmalar ve ayrışmalar devam etmiş, kolonyal şirketlerin bölgedeki varlığı sürmüş ve zengin doğal kaynaklarına rağmen ülke, ironik bir şekilde, sosyo-ekonomik açıdan her geçen yıl daha da geriye gitmiştir. Lumumba'nın öldürülüşüyle birlikte Cumhurbaşkanlığına Kasavubu, Başbakanlığa Cyrille Adoula ve ordunun başına ise Mobutu getirilmiştir. Devlin aracılığıyla ABD, Kongo'nun karar alıcı kadrosunun içerisine girmiştir. Washington'ın arzuladığı kadar başarılı bir yönetim ortaya koyamayan Adoula görevden alınmış, yerine kriz patlak verdiğinde isyan bayrağını ilk çeken isimlerden biri olmuş olan Tschombe getirilmiştir. Bu hükümet de uzun soluklu olamamış ve 1965 yılında, CIA desteğiyle bir darbe daha gerçekleştiren Mobutu, kendisini devlet başkanı ilan etmiş, 32 yıl sürecek olan diktatörlüğünü kurmuştur. Mobutu rejimi, tam anlamıyla bir kleptokrasi (yolsuzluk rejimi) örneği olmuştur. 1977 yılına kadar ABD ve Belçika desteğiyle gücünü sağlamlaştıran Mobutu, ekonomik çöküşü, yine ABD'nin yardımıyla elde ettiği IMF kredisine rağmen durduramamıştır. 1996 ve 2003 yılları arasında komşu Afrika ülkelerinin de dâhil olduğu Kongo Savaşları'nda milyonlarca kişi hayatını kaybetmiştir. 1997 yılında Mobutu'yu deviren Laurent Desire Kabila, kendisini ülkenin yeni cumhurbaşkanı ilan etmiş, 2001 yılında 2. Kongo Savaşı'nda hayatını kaybetmesi üzerine yerine oğlu Joseph Kabila geçmiştir. 2006 yılında düzenlediği demokratik seçimleri kazanan oğul Kabila, demokrasi geleneğinden Lumumba'dan beri büyük ölçüde uzak kalmış olan DKC'de ikinci dönemine başlamıştır.

Post-kolonyal literatür, yüzeysel bir biçimde sömürgecilik dönemi eleştirisi üzerinde şekillenmekten ziyade, bu dönemin esasında tarihin tozlu raflarında kalmadığını, etkilerinin birey ve toplum üzerinde devam ettiğini ve sömürgeleştirilmiş ülkelerin hâla sosyo-ekonomik, kültürel ve siyasi problemlerle boğuşmakta olduğunu vurgular. DKC meselesi de post-kolonyal literatürün vurgularına fazlasıyla uygun bir örnek olarak göze çarpmaktadır. Belçika'nın ve ABD'nin ülkede yarattığı tahribat, demokrasi geleneğinin darbelenmesine ve militarist geleneğin peydah olmasına neden olmuştur. Ülke hâlâ başta sosyo-ekonomik problemler olmak üzere yolsuzluk ve güvenlik sorunları nedeniyle istikrarsız ve kırılğan bir görünüm sergilemektedir. 1960 yılından beri ülkede düşük ve yüksek yoğunluklu çatışmalar devam etmektedir. Lumumba'nın hayalini kurduğu üniter bir DKC oluşmamıştır. Ülkenin siyasi sistemi, merkezi özellikler taşımakla birlikte esasında on bir ile ayrılmış federalist bir görünüme sahiptir.

Kaynakça

- Acar, M. (2015). Bir Ülke Analizi Olarak Demokratik Kongo Cumhuriyeti. İ. Ermağan içinde, *Dünya Siyasetinde Afrika* (s. 121-141). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.
- Adi, H., & Sherwood, M. (2003). *Pan-African History*. New York: Routlage.
- Atvur, S. (2009). Kongo Krizi Hakkında Bir Değerlendirme. *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 1 (3), 127-147.
- Badejo, D. L. (2008). *The African Union*. New York: Chelsea House Publishers.
- Bukumba, T. T. (2019). Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nde Belçika Yönetiminin Etkisi. *Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Coger, D. M. *Patrice Lumumba: Fighter for Africa's Freedom*. Moskova: Progress Publishers.

- Collins, C. J. (1993). The Cold War Comes to Africa: Cordier and the 1960 Congo Crisis. *Journal of International Affairs* , 47 (1), 243-269.
- Demir, A. (2011). Sömürge Devletlerinin Kullandığı Sömürgecilik Araç ve Metotları Vaka Analizi: Belçika Krallığı'nın Kongo'daki Sömürge Dönemi. *Güvenlik Stratejileri* , 7 (14), 117-141.
- Devlin, L. (2007). *Chief of Station, Congo: A Memoir of 1960-67*. New York: Public Affairs.
- Fanon, F. (2020). *Siyah Deri Beyaz Maskeler*. (O. Türkay, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Fanon, F. (2020). *Yeryüzünün Lanetlileri*. (Ş. Süer, Çev.) İstanbul: Versus Kitap
- Gerard, E., & Kuklick, B. (2015). *Death in the Congo: Murdering Patrice Lumumba*. Londra: Harvard University Press.
- Goede, M. J. (2015). 'Mundele, it is because of you' History, Identity and the Meaning of Democracy in the Congo. *The Journal of Modern African Studies* , 53 (4), 583-609.
- Lierde, J. V. (1963). *Lumumba Speaks: The Speeches and Writings of Lumumba*. (H. R. Lane, Çev.) Boston-Toronto: Little Brown and Company.
- Lumumba, P. (1962). *Congo My Country*. New York: Frederick A. Praeger.
- Maite, V. R. (2011). Lumumba's Death, a War Crime in an International Armed Conflict? *Uluslararası Suçlar ve Tarih* , 12 (11), 161-176.
- Mutman, M. (2010). Post-Kolonyalizm: Ölü Bir Disiplinin Hatıra Defteri. *Toplumbilim* , 117-126.
- Nandy, A. (1980). *The Intimate Enemy: Loss and Recovery of Self Under Colonialism*. New Delhi: Oxford University Press.
- Prashad, V. (2007). *The Darker Nations*. New Delhi: Left Wood Books.
- Rosoux, V. (2014). The Two Faces of Belgium in the Congo: Perpatrator and Rescuer. *European Review of International Studies* , 1 (1), 16-38.
- Said, E. (1982). *Oryantalizm*. (N. Üzel, Çev.) İstanbul: Pınar Yayınevi.
- Şafak, Z. (2014). An Outlook on Postcolonialism Through the Ethos of Orgentalism by Edward Said. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* , 16 (2), 355-367.
- Weissman, S. R. (2014). What Really Happened in Congo. *Foreign Affairs* , 93 (4), 14-24.